

II раздобље пољске средњовековне књижевности (XIII и XIV век)

A. Књижевност на латинском језику

Стваралаштво Винцентија из Кјелче (Wincenty z Kielczy, Vincentius de Kielcza)

Винценти из Кјелче је књижевни стваралац који се огледао у многим врстама, али и први пољски композитор којем се зна име.

Биографија. Претпоставља се да се родио око 1200. Топоним уз његово име може указивати на место рођења или боравка у вези с неком црквеном функцијом. Традиционално се сматрало да се иза топонима крије град Кјелце. У новије време сматра се да је реч о Кјелчи близу Опола у Шлезији.

Образовање је стицао у краковској катедралној школи. Око 1222. постао је капелан краковског бискупа Ива Одровонжа – наследника на бискупској столици Винцентија Кадлубека. Између 1227. и 1235. Винценти из Кјелче био је краковски каноник.

Не зна се поуздано када је приступио доминиканском (проповедничком) реду, али је свакако припадао овом реду. Године 1237. путовао је у Модену по посмртне остатке бискупа Ива Одровонжа († 1229) већ као доминиканац. За време столовања бискупа Прандоте (1242–1266) Винценти је предузимао значајне активности у вези с канонизацијом св. Станислава. Претпоставља се да је 1253. лично присуствовао канонизацији у Асизију. Готово је сигурно да је присуствовао, па и активно учествовао на сабору у Кракову 1254. поводом увођења култа св. Станислава. После 1257. боравио је у доминиканском самостану у Кракову, а 1258–1260. у Рањибожу, где је, могућно, био приор. Умро је после 1262, можда 70-их година XIII в.

Дела. Винценти из Кјелче писао је прозна и песничка дела из круга сакралне књижевности, али огледао се и у историографији.

Централна тема и главни јунак његовог стваралаштва јесте св. Станислав, чији је култ почео да се шири нарочито у време феудалне расцепканости.

Винценти из Кјелче аутор је два значајна прозна хагиографска дела:

1. *Легенда о св. Станиславу* или *Мало житије* (*Legenda sancti Stanislai* или *Vita minor*) и

2. *Житије светог Станислава* или *Велико житије* (*Vita sancti Stanislai* или *Vita maior*).

Оба дела настала су између 1253. и 1266. Лик Христовог мученика идеализован је у складу са захтевима жанра, али житија садрже детаље (питање је колико веродостојне) о позадини Станислављевог конфликта с краљем и о његовим чудесима. Оба текста као магистрално третирају чудо срастања удова св. Станислава као предсказање поновног уједињења Пољске.

3. Винценти је по свој прилици аутор и најстарије сачуване латинске римоване службе (oficium) у Пољској *Dies adest celebris...* (*Долази свечан дан...*) настале поводом канонизације св. Станислава 1253. Служба се састоји од укупно 34 песничка дела (антифоне, респонзоријуми, химне...). Из ове службе огромну популарност стекла је химна *Gaude Mater Polonia*, која се изводи до данас.

4. Винценти из Кјелче сматра се и аутором данас изгубљене хронике која је обухватала прву половину XIII века – надовезујући се на дело мештра Винцентија Кадлубека. Том изгубљеном хроником користио се каснији историограф Јан Длугош и позвао се на прве пољске реченице у латинском тексту – записане и преведене. То су ове реченице из одељка посвећеног сцени битке Хенрика Побожног с Татарима код Легнице 1241. и његове погибије:

- Biegajcie, biegajcie! = Fugite, fugite! = Бежите, бежите!
- Gorze nam się stało = magna afflictio accidit nobis = снашла нас је велика несрећа.

Друга историографска дела

Монголи су после Бату канове најезде на Европу и слома Кијевске Русије скренули на себе велику пажњу. Европа о њима није знала готово ништа, а оно што је знала изазивало је велики страх. Монголе су тада звали и Татарима, а њихова изненадна навала с Истока тумачила се као знамење апокалипсе.

Прву европску дипломатску мисију послао је у Монголско царство папа Иноћентије IV Батуовом наследнику Кујуку. Мисија је трајала скоро три године (1245–1247) и претходила је путовању Марка Пола пуних четврт века. Посланство је предводио *папски легат* фрањевац Ђовани да Пјан дел Карпине, а са њим је био његов сабрат Бенедикт Пољак (*Benedictus Polonus*).

Сматра се да је Бенедикт учествовао у састављању извештаја папи, познатог под називом *Historia Mongolarum*. Према усменом сведочанству Бенедикта Пољака у Келну је написан текст касније насловљен *Relatio fratri Benedicti Poloni*.

У новије време испоставило се да је он и самостално саставио дело на граници између историографије и путописања: *Historia Tartarorum*. Ово дело састоји се од два дела:

- 1) историјски преглед татарске (монголске) државе,
- 2) етнографски и културолошки опис земаља кроз које је мисија пропутовала.

Historia Tartarorum написано је на повратку из Азије, можда у Кракову или Вроцлаву. Зна се да је завршена 30. јула 1247.

ХРОНИКЕ. У XIV в. цветала је историографска продукција, а најважнија су дела из жанра хронике:

1. тзв. Великопољска хроника која у рукописним копијама носи наслове *Chronicon Poloniae* или *Annalia vetuste gentis Polonorum* (*Летопис древног народа пољског*)... То је анонимна хроника сачувана у 9 рукописних редакција у саставу колекције историјских извора која се скраћено зове *Велика хроника* (*Chronica longa seu magna Polonorum seu Lechitarum*).

Велика хроника настала је у XIV веку. У Великопољској је почело прикупљање извора за неки синтетички историографски спис. Иницијатор је могао бити архиђакон гњезњанске капитуле Јан (Јанко) из Чарнкова (*Janko z Czarnkowa*,

Jancone de Czarnekow). Крајем XIV в. извори су сређени и преписани (2 верзије – А и Б); две рукописне традиције – *Отобонијански кодекс* и *Вроцлавски кодекс*.

Прототип Б и друга традиција дају изворе у хронолошкој поступности. *Великопољска хроника* у свим данас познатим кодексима *Велике хронике* заузима прво место.

Време настанка и ауторство предмет су дискусија у којима доминирају два става:

- настала је 1283–1296. и написао ју је кустос познањске катедрале Гођислав Башко (Godziszlaw Baszko);
- компилирана је у XIV в. и редактор доступног текста био је Јанко из Чарнкова.

Великопољска хроника представља историју Пољске од легендарних времена (малопољски и великопољски циклус легенди) до 1271/1272. Састоји се од два дела:

- 1) до 1202 (тзв. “винцентински”), настао уз ослонац на хронику мештра Винцентија;
- 2) 1202–1271/72 (тзв. аналитички).

Историјска наративна прекида се изненада.

Централна личност хронике је великопољски кнез Пшемисл I, чији панегирични портрет спаја витешка геста и хагиографију. Из предговора проистиче да је аутор намеравао да централном учини личност Пшемисла II, првог крунисаног краља пољске земље после дужег времена (1295–1296).

2. Хроника Јанка из Чарнкова. Претпостављени сакупљач материјала за историју пољске и редактор једног дела *Велике хронике* Јанко из Чарнкова био је несумњиви аутор једне њене карике. Оригинални наслов није сачуван – у издању из XIX дат је хипотетички: *Chronicon Polonorum*. Није сачуван ни почетак, ни крај дела.

Хроника Јанка из Чарнкова говори о времену Људевита Угарскога (1370–1384) из династије Анжујаца (био је сестрић последњег краља из династије Пјастовића Казимира III Великог) и интересума после његове смрти.

О личности писца. Јанко из Чарнкова рођен је око 1320. у породици градоначелника Чарнкова у Великопољској и припадао је вероватно грађанском staleжу, премда постоје и друге претпоставке. Не зна се где је стекао правно образовање, нити где је и када рукоположен за свештеника. Дипломатску и црквену каријеру започео је у Меклембургу на двору шверинског бискупа Андрије из Вишлице од 1348. По повратку у Пољску приближио се двору Казимира Великог, где се ватрено залагао за оснивање универзитета. Више пута био је у дипломатским мисијама у Авињону. Краљ му је 1366. поверио дужност потканцелара. Највећу функцију у црквеној хијерархији стекао је 1368, када је постао архиђакон гњезњански, тј. намесник архидијезезе. Блиставу каријеру прекинуо је политички скандал који је Јанко направио по ступању Анжујца на престо. Као противник Анжујаца, био је умешан у заверу против њих (1370/1371). Неко време провео је у тамници, а 1372. осуђен је на прогонство и конфискацију имовине. После помиловања живео је највероватније у Гњезну или Познању, где је и провео последње године живота. Тада је, између 1377. и 1384, писао своју *Хронику*.

Садржај *Хронике*. Текст почиње описом смрти и погребом Казимира Великог 1370. Писац није користио писане изворе нити историографске узорце. Представљао је догађаје као очевидац и учесник, чињенице које је познавао из прве руке. Приповедање одише аутентичношћу. Жанровски се приближава мемоаристици.

Опозициони ставови у односу на двор претварају се каткад у праве политичке тираде, али садржи драгоцене описе. Приповедање је динамично, понекад субјективно, а није производ научене вештини писања, већ изворног казивачког дара.

Световна поезија на латинском језику

Световну поезију овог доба обележавала је тематика *memento mori*, точка среће, пролазности земаљског. Као карактеристичну спомињемо анонимну песму **О једном краковском челнику Алберту** (*De quodam advocatione Cracoviensi Alberto*). У питању је сведочанство о историјском догађају – малопољској побуни против Владислава Локјетека (каснијег ујединитеља Пољске) из 1311. Побуну је

предводило немачко градско становништво. Краковског градоначелника Алберта подржали су градови и манастири с преобладајућим немачким елементом.

Песма је наративна и поучна; састоји се од 21 строфе. Дели се на два дела:

- строфе 1-14 – Алберт се обраћа живима после своје смрти и говори о несталности Фортуне;
- строфе 15-21 – о Немцима и њиховој навади да се грабе за првенство; Алберт је жртва своје природе која га нагони на издају.

Закључак је да је Алберта стигла заслужена казна, што говори о томе да је настала у пољској средини. Историјски градоначелник Кракова Алберт побегао је за време побуне и о његовој се судбини ништа не зна.

Б. Књижевност на народном језику

Молитве. Од времена елементарне катехизације у X в. морали су постојати преводи основних молитава – *Credo, Pater noster, Ave Maria*, десет заповести (*Декалог*) – на народни језик. Могућно је да су у почетку коришћени чешки преводи. Ти се преводи, међутим, нису користили у литургији. Тек одлукама црквених власти у XIII и XIV в. успоставља се обавеза њиховог укључивања у латинску мису. Зна се да је 1248. на синоду у Броцлаву донета одлука да недељом и празником свештеник мора с верницима да рецитије „in vulgari“ *Оченаш* и *Вјерују*. Синод у Ленчици 1285. прописао је свакодневно читање трију молитава на пољском. Најстарије пољске молитве – учене напамет – живеле су само у усменој комуникацији и данас не знамо како су гласиле. Најстарији записани текст – римовани *Декалог* – потиче са самог краја XIV в., из 1399.

Најстарији сачувани записи молитве *Оченаш* потичу тек из XV в. У рукопису око 1410. ова молитва гласи (транскрипција):

Oócze nasz, jenże na niebiesiech, oówięci się jimię tve, przydzi tve krolestwo, bądź twa wola jako na niebie tako i na ziemi. Chleb nasz wszedni daj nam dzisia i odpuści nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowaćcom i nie wodzi nas w pokuszenie, ale nas zbaw ode złego.

Или молитва Богородици:

Zdrowa Maryja, miłości pełna, Bog z tobą, błogosławiona ty między niewiastami, eż błogosławiony owoc żywota twego...

Ове свакоме познате, поколењима меморисане текстове треба посматрати као узоре стила свечаног исказа, супротног од конвенције свакодневног говора. Лирски монолог из њих развиће поезија на пољском језику.

Процесијске песме. Од давнина најефектнији празник у свести (новопреобраћених) хришћанских верника јесте Ускрс. Најстарији запис пољског песничког текста јесте један ускршњи тропар који се певао током литије. Забележио га је **Свјентослав из Вилкова** (Świętosław z Wilkowa) **1365.** у *Плоцком градуалу* (*Graduale Plocense*), који је нестао у II св. рату, али чији су преписи, на срећу, остали. Текст гласи:

Krystus z martwych wstał je,	Christe surrexisti,
Ludu przykład dał je,	exemplum dedisti,
Eż nam z martwych wstaci,	ut nos resurgamus,
Z Bogiem krolewaci.	et tecum vivamus.
Kyrie [eleison].	

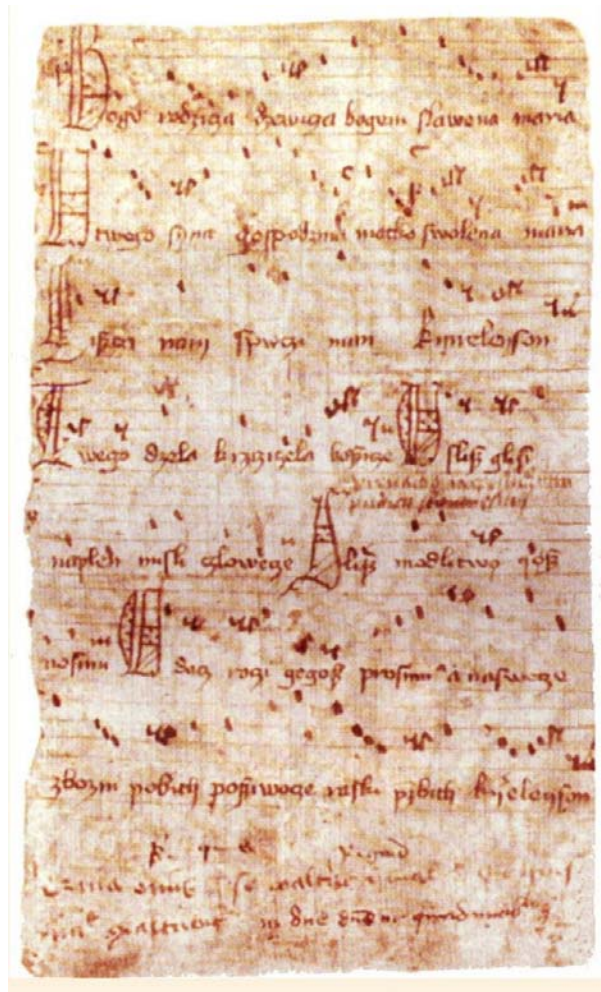
Богородица (*Bogurodzica*)

Песма *Bogurodzica* најпознатија је песма старе пољске књижевности и један од пољских националних симбола. Ипак, о њој се парадоксално мало зна. Није познато, наиме:

- како је изгледао првобитни текст песме
- када је и где настао
- ко је аутор текста и мелодије...

Претпоставља се да је песма имала дугу усмену традицију пре првих записа. Текст у усменом оптицају мењао се и варирао, па је немогуће реконструисати његов првобитни облик. Тек почетком XV века настала су два најстарија позната записа:

1) тзв. **Кцињски** садржи две почетне строфе с нотама. Реч је о тексту исписаном на налепници задње корице кодекса с аутографом латинских недељних проповеди Маћеја из Грохова. Маћеј из Грохова био је викар у Кцињи близу Гњезна. По сведочанству аутора, рукопис је завршен 28. јула 1407. Да би песма била записана, рукопис је морао најпре бити укоричен, а то је могло бити 1408, 1409. или касније.

Кцињски запис (после 1407)

2) тзв. **Краковски** састоји се од 13 строфа без нота на празној страни латинског кодекса, чије је писање завршено 7. априла 1408. Песма је морала бити уписана после овог датума, а не после 1420–1430. због својих кодиколошких одлика. Ова редкција основа је каснијих преписа и првог штампаног издања из 1506. год. (*Статут Јана Ласког*).

То што је текст у приближно време записан у две битно различите редакције – на два удаљена краја Пољске – сведочи у прилог раширене усмене традиције.

Кцињски запис сматра се најближим оригиналу. Писар који га је забележио био је старији (начин писања карактеристичан за XIV в.) и с добрим музичким образовањем. Текстуални и нотни запис прве две строфе не значи да му нису биле познате и остале, већ то да их није доживљавао као интегрални део песме, поред осталог, у музичком смислу...

Филолошка наука дели песму на три дела:

- **први**, архаични – строфе 1–2;
- **други**, ускршњи тропар – строфе 3–6, при чему су стр. 3–5 парафраза латинског тропара *Triumphat Dei filius*, а 6. независна, посвећена првом човеку Адаму;
- **трећи** – строфе 7–15, које су у формалном и садржајном погледу лабаво повезане са осталим деловима.

Детаљније се заустављамо само на *архаичном* делу.

Текст песме према *Кцињском запису* (транскрипција):

**Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja,
U twego Syna Gospodzina, matko zwolena, Maryja,
Zyszczy nam, spu[ś]ci nam.
Kyrieleison.**

**Twego dzieła Krzyciela, bożycze,
Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jaż nosimy,
A dać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie raj]ski przebyt.
Kyrieleison.**

Српски превод:

Богородице, Девице, Богом слављена Марија!
Од твога сина, Господина, мајко избрана, Марија,
Смоли нам, подај нам,
Господи помилуј.

Твог ради Крститеља, Божји Сине,
Чуј нам гласе, испун' мисли човечије.
Чуј молитву што приносимо,
Па подари што те молимо,
На свету побожно чајање
По животу рајско трајање,
Господи помилуј.

а) Филолошка интерпретација

Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena **Maryja**,
U twego Syna **Gospodzina**, matko **zwolena**, Maryja,
Zyszczy nam, spu[ś]ci nam.
Kyrieleison.

Twego **dziela** Krzciela, **bożycze**,
Usłysz głosy, napeln' myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, **jaż** nosimy,
A dać raczy, **jegoż** prosimy:
A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie ra[j]ski przebyt.
Kyrieleison.

У горњем тексту црвеном бојом обележени су архаизми:

- **Bogurodzica** – bogo-, bogu-, boga- (у различитим лекцијама/читањима различито се транскрибује први члан имена). Назив за Богородицу у

овом облику *уникат* је у пољским споменицима средњег века.

Свакако потиче из источне традиције – Θεοτόκος, Богородица. Ова реч-уникат аргумент је у прилог древности текста и претпоставке (сувише смеле!) да потиче још из доба ћирило-методијанске мисије.

- **Maryja** < Marza/Masza/Maszka. Облик Богородичиног личног имена, с друге стране, указује на чешки извор нешто новијег датума, јер најстарији пољски облик му је Marza.
- **Gospodzin** – рап; и то је уникатни пример – Господ. И ово говори у прилог древности.
- **zwolena** – “(Божјом) вољом изабрана” или “(за)вољена”? – такође уникат и до данас нема сагласности шта тачно значи.
- **dziela** < *псл.* *dělja > *савр. пољ.* dla = за. Овај је облик везника можда и најречитије сведочи у корист древности текста.
- **bożyc/bożycze** – Божји син, *срп.* *божић – и ово је реч-уникат, те и она говори у прилог древности текста.
- **jaż, jęgoż** – стари облик заменица.

На основу ових архаизама закључујемо да је текст знатно старији од времена у којем је записан. Мишљења о времену настанка различита су. Легенда каже да је песму написао још св. Војћех (податак из штампаног издања 1506), што већина истраживача одбацује. Распон научног датовања – већ према уверењима аутора – простире се од XI/XII, затим XII, па XIII, све до XIV в. Тешко је сагласити се безусловно с било којим од њих, али архаизми, биће, говоре у прилог померања датовања у XII в., па можда и раније. Сви су истраживачи, међутим, сагласни да је настала бар стотинак година пре најстаријих записа.

б) Књижевна интерпретација

Стилска организација текста сва је у духу средњовековних образаца (у нашој традицији познато као „плетеније словес“) – почива на бројним синтаксичким паралелизмима, понављањима (по један пример епифоре и анафоре), унутрашњим римама и др. сазвучјима, „правим“ римама...

Богородзика **дзiewica**, **Богием** **слаwiена** **Maryja**,
U **twego** **Syna** **Gospodzina**, **matko** **zwole^{na}**, **Maryja**,
Zyszczy **nam**, **spu[š]ci** **nam**.

Kyrieleison.

Twego **dziela** **Krzciciela**, **boży** **cze**,
Usłysz **głosy**, **napelń** **myśli** **człowiecze**.

Słysz **modlitwę**, **jaż** **nosimy**,

A **dać** **raczy**, **jegoż** **prosimy**:

A **na** **świecie** **zbożny** **po** **byt**,

Po **żywocie** **ra[j]ski** **prze** **byt**.

Kyrieleison.

в) Иконографска интерпретација

У тексту се срећу три лица: Марија, њен син Христос и, на трећем месту, Крститељ (Јован). Христос је у средишту, к њему се сустичу „посредничке“, „заступничке“ молитве Богородице и Крститеља. Овај динамички распоред лица има снажну општехришћанску иконографску мотивацију.

У питању је тзв. *Деизис* (δέησις = моленије, молитва Христу Судији уз посредовање заступника људског рода) у источнохришћанској иконографској традицији, односно *Maiestas Domini* – у западној.

Најчешће Христу с десне стране (с леве кад се гледа слика) стоји Богородица, а са леве (тј. десне из угла посматрача) Јован Крститељ, обоје у молитвеним позама.

Деизис у Аја Софији, XIII в.

Деизис у руској иконографији XVI/XVIII века.

У хришћанској иконографској традицији постоје и другачије конфигурације – херувими, арханђели, понекад уместо Јована цар Давид, неко од јеванђелиста, апостоли и др., али Христос је увек у средишту.

На приказаним примерима, као и у пољској песми, Богородица и Јован Крститељ симболички су заступници људи – Богородица јер га је људима родила у земаљски живот, Јован јер га је крстио у реци Јордан...

Полихромија *Maiestas Domini* из Цркве св. Богородице и св. Алексија у Туму код Ленчице (XII в.):

Постоје, наиме, претпоставке да је ова импозантна (12 метара широка) полихромија – што је иначе реткост у пољским сакралним објектима – послужила као инспирација за архаични део песме *Bogurodzica*. Претпоставка је мало вероватна.

Не упуштајући се у инспирације, на основу овако структурираног текста, можемо устврдити да је песма морала имати свог аутора, тј. да није сишла „с топлих народних усана“, као и да је тај аутор пре свега морао бити добро теолошки образован, али и даровит песник.

Стилске особине могле су настајати и/или нестајати у усменом оптицају, алу не и темељна дистрибуција ликова у првим двама строфама.

Песма *Bogurodzica*, тачније њен архаични део, немају познатих аналогича у латинској, грчкој, чешкој или немачкој сакралној поезији, те није реч о преводу или преради.

Важно је напоменути да је, осим певања у црквама, стекла статус *carmen patrium*, тј. националне химне. Длугош бележи да је певана пред Битку код Грунвалда 1410.

Преводна књижевност: *Псалтир*

Збирка псалама морала је у Пољској бити знана од најранијег периода мисионарског проповедања. Могуће је да је у почетку коришћен чешки превод. У литургији се користио латински текст псалама.

Будући да је то и теолошки, и лирски ваљда најснажнији део Старог Завета, *Псалтир* је коришћен и у образовању: у XIII в. то је уџбеник латинског језика и црквеног појања...

Не зна се кад је настао први пољски превод *Псалтира*, односно кад се за њим појавила потреба. Претпоставља се да се појавио крајем XIII в., а да су они каснији били само његове редакције у каснијој рукописној традицији.

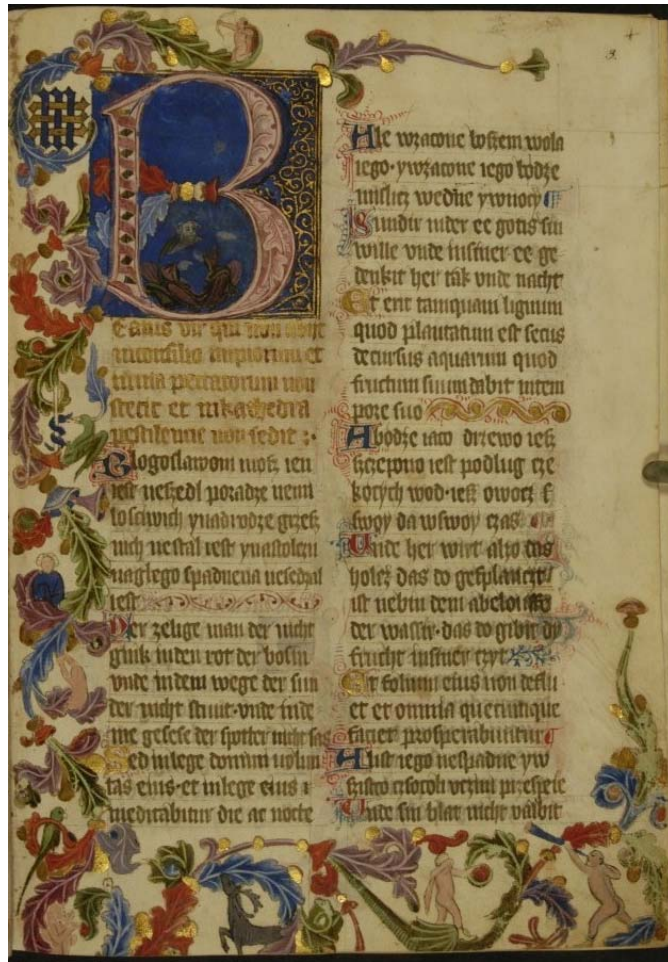
Хипотетички се тај прототекст зове *Псалтир св. Кинге*. Како сведочи анонимни хагиограф св. Кинге из XIV в., она је после смрти свога мужа Болеслава Стивљивог (1279) отишла у манастир сестара клариса, где је и умрла 1292. Тамо се сасвим предала молитви, па би, пре изласка из цркве, имала обичај да отпева са

сестринством по 10 псалама *in vulgari*, дакле на народном језику, што ће рећи – у некаквом преводу који је живео у усменој традицији.

Најранија сачувана верзија је тзв. **Флоријански псалтир** (*Psalterz floriański*) с краја XIV и почетка XV в. Тројезични (латински, пољски и немачки) текст настао је делом у Шлезији (Клоцко), а делом, касније, у Кракову. Претпоставља се да је био намењен краљици Јадвиги, жени Владислава Јагјела, али да је њена смрт 1399. изазвала паузу у преписивању.

Кодекс је веома богато украшен, писан готском минускулом, и то с највећом пажњом. Није се штедело на позлатама, а илуминацијом се бавило неколико стваралаца. Кодекс је укоричен тек у XVI в. у Аустрији, па је под непознатим околностима доспео у опатију Св. Флоријана код Линца и тако добио назив.

Psalterz floriański, f. 3r. Рукопис се чува у Народној библиотеци у Варшави.

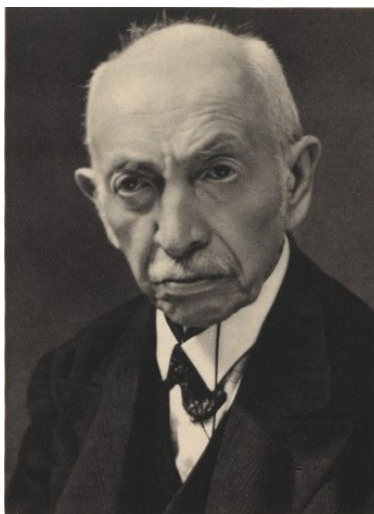
Проповеди

Проповеди су на пољском језику казиване већ од последње деценије XIII в. Преломне су у том погледу биле одлуке Сабора (Синода) у Ленчици 1285, захваљујући „антинемачкој“ иницијативи надбискупа гњезњанског Јакуба Свинке (Jakub Świnka, † 1314). Писање проповеди на пољском језику није морало пратити њихово казивање: свештеници – који су верницима већ казивали хомилије *in vulgari* – користили су збирке латинских проповеди као подсетник и усмено их преводили. Сачувани и су и тзв. глосари, тј. на маргинама рукописа исписани преводи појединих речи.

Од тога обичаја одступа анонимни, темељито образовани и даровити аутор дела сасвим случајно сачуваног у одломцима рукописа из половине XIV в.

Тзв. Проповеди Св. Крста (*Kazania świętokrzyskie*)

Током својих истраживања у Императорској јавној библиотеци у Петрограду, пољски филолог Александер Брикнер је у повезу једног латинског кодекса – дакле као „рециклирани“ технички материјал – пронашао 18 дугуљастих пергаментских трака са старијим пољским исписом. Траке су исечене из пољског рукописа на пергаменту, а њиховим слагањем добијени су фрагменти текста, чији су остали делови неповратно изгубљени... Текст се састоји од делова 4 листа, означених словима **а-с**.

Александер Брикнер (Aleksander Brückner, 1856–1939).

Целина споменика данас изгледа овако:

Данашњи условни назив овај рукопис дугује Брикнеру: латински кодекс (у којем су *Дела апостолска* и *Апокалипса*, дакле делови Новог Завета) припадао је библиотеци бенедиктинског самостана Св. Крста (Św. Krzyża) на Лисој Гори, па је пољски филолог претпоставио да је ту настао и рукопис; данас се пак претпоставља да је рукопис настао у скрипторијуму самостана чувара св. Гроба у Мјехову.

Датовање. Већина истраживача сагласна је да је рукопис настао половином XIV в., као и да је реч о препису-копији старијег текста. Прототекст је према једнима могао настати у последњој деценији XIII, а према другима – у првој половини XIV в.

Садржај. Најранији сачувани запис пољске уметничке прозе свакако је мали део некад импозантне целине – збирке проповеди о светитељима. Састоји се од одломака 5 проповеди и само једне сачуване у целини. И поред тога, до нашег времена дошло је довољно да се може оценити уметничка вредност ових проповеди.

Према редоследу то су проповеди:

- 1) *на дан св. Михаила* – одломак
- 2) ***на дан св. Катарине*** – целина
- 3) *на дан св. Николе* – почетак
- 4) *на Божић* – одломак
- 5) *на св. Три Краља* – одломак
- 6) *на дан Очишћења св. девице Марије (Сретење)* – одломак

У питању су тзв. „учене“ проповеди које, осим основне поуке упућене верницима, покрећу и важна теоријска богословска питања. Пажљиво структурирање текста, композиција излагања и њихове стилске одлике упућују на то да је аутор проповеди познавао како *ars praedicandi* (реторика, хомилетика), тако и ништа мање *ars dictandi* (стилистика, практична поетика).

Ars praedicandi предвиђа кристално јасну структуру излагања и закључивања (схема: тврдња–доказ–закључак). Нпр. у *Проповеди на дан св. Михаила* (Аранђеловдан), о анђелима, налазимо једноставно и транспарентно излагање богословских и моралних садржаја у 9 делова – у складу са 9 анђеоских чинова или 9 анђеоских хорова.

У осталим проповедима структура се заснива на бројевима 3 и 4.

Проповед на дан св. Катарине

Ars praedicandi. Аутору је позната латинска хагиографска легенда о св. Катарини (*Legenda sancta*), тј. мотив Христове невесте. Зато своју проповед почиње цитатом из *Песме над песмама* (2,10): „Устани, драга моја, лепотице моја, и ходи“, према латинском преводу св. Јеронима: „Surge, propera, amica mea, et veni“ = „**Wstań, prawi, pośpiej się, miluczka moja, i pojdzi**“.

Тиме објашњава Христово „побуђивање“ душа: „устани“ = напусти стање греха; „ходи“ = досегни царство небеско. Даље следи категоризација грешника којима се упућује Христов позив и издвајају се 4 категорије – они који: седе; леже; спавају; су умрли, тј.:

- 1) седе – они који су лењи да чине добро;
- 2) леже – они који воле зло;
- 3) спавају – они који практикују грех;

4) умрли – они који очајавају сумњајући у Божју љубав.

За сваку категорију налази одговарајући цитат из Новог Завета, прави транспарентну персонификацију (алегорија) и супротставља пример св. Катарине која се одазвала Христовом позиву... Алегорије су: слепац, одузети, сужањ у тамници и мртвац.

После цитата и херменеутичких захвата уз позивање, поред осталог, на добро му знана дела св. Августина, аутор се увек враћа на легенду о св. Катарини. Закључак је у знаку (небеског, сакралног) броја 3:

- 1) **Surge /z/ stadla grzesznego;**
- 2) **propera w lepsze z dobrego;**
- 3) **veni do krolestwa niebieskiego. Amen.**

Ars dictandi. У погледу стилске организације текста уочава се увођење ритма и риме, сваковрсних (анафорских) понављања и синтакстичких паралелизама.

Исти пример: **Surge /z/ stadla grzesznego; propera w lepsze z dobrego; veni do krolestwa niebieskiego.**